SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

2026 / No. 1(2)

Contemporary Pedagogical and Philological Research

# CHINGIZ AYTMATOVNING “YUZMA-YUZ” QISSASIDA AXLOQIY TANLOV VA BADIIY-PSIXOLOGIK TASVIR

**Xasanova Zebiniso Zokir qizi**

Termiz davlat pedagogika instituti tillar fakulteti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

**Annotatsiya.** Maqolada Chingiz Aytmatovning “Yuzma-yuz” qissasidagi axloqiy tanlov muammosi va uni ifodalovchi badiiy vositalar tahlil qilinadi. Maqsad — asar nizosi, obrazlar tizimi va psixologik tasvirini ochish. Natijada Seyde obrazining ruhiy rivoji va sarlavhaning ko‘p qatlamli ma’nosi aniqlandi; ilmiy yangilik shu qatlamlarni yagona tahlilda tizimlashtirishdadir.

**Kalit so‘zlar:** Chingiz Aytmatov, Yuzma-yuz, qissa, axloqiy tanlov, nizo, obrazlar tizimi, psixologizm, Seyde.

**Аннотация.** В статье анализируются проблема нравственного выбора в повести Чингиза Айтматова «Лицом к лицу» и художественные средства её выражения. Цель — раскрыть конфликт, систему образов и психологизм произведения. Прослежено развитие образа Сейде и выявлена многозначность названия; научная новизна состоит в систематизации этих смысловых пластов.

**Ключевые слова:** Чингиз Айтматов, Лицом к лицу, повесть, нравственный выбор, конфликт, система образов, психологизм, Сейде.

**Abstract.** The article analyzes moral choice in Chingiz Aitmatov’s novella Face to Face and the artistic means expressing it. The aim is to reveal its conflict, characters and psychological portrayal. Seyde’s development and the multilayered title are identified; the novelty lies in systematizing these layers.

**Keywords:** Chingiz Aitmatov, Face to Face, novella, moral choice, conflict, system of characters, psychologism, Seyde.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

## KIRISH

Chingiz Aytmatov jahon adabiyotida qirg‘iz xalqining badiiy dunyoqarashini umumbashariy muammolar bilan uyg‘unlashtirgan ijodkor sifatida tanilgan. Yozuvchining dastlabki yirik asarlaridan biri “Yuzma-yuz” qissasi 1957-yilda qirg‘iz tilida “Ala-Too” jurnalida e’lon qilindi, 1958-yilda esa rus tilida chop etildi [1; 2]. Qissada urush yillari ortqa qishlog‘ida yashagan oddiy oilaning fojiasi orqali burch, vijdon, qarindoshlik va xiyonat kabi abadiy muammolar qo‘yiladi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, “Yuzma-yuz” Aytmatov ijodining boshlang‘ich bosqichini, uning keyingi asarlarida chuqurlashgan axloqiy-falsafiy izlanishlarning ildizlarini tushunishga imkon beradi. Asar adabiyotshunoslikda turlicha talqin qilinadi: bir tomondan, uni sotsialistik realizm qonuniyatlari asosida qurilgan syujet sifatida o‘qish, ikkinchi tomondan, mustamlakachilik diskursi va oila fojiasi nuqtai nazaridan tahlil qilish mumkin [2]. Ilmiy yangilik qissadagi axloqiy tanlov nizosi, obrazlar tizimi va sarlavhaning ma’noviy qatlamlarini yagona tahlil doirasida tizimlashtirishda ko‘rinadi.

Tadqiqotning maqsadi — “Yuzma-yuz” qissasida axloqiy tanlov muammosining badiiy ifodasini ochib berish. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: asarning yaratilish va e’lon qilinish tarixini qisqacha yoritish; syujet va nizo xususiyatlarini aniqlash; obrazlar tizimidagi o‘zaro munosabatlarni tahlil qilish; sarlavhaning ma’noviy qatlamlarini izohlash.

## ASOSIY QISM

Tadqiqotda adabiy-nazariy tahlil, tarkibiy (struktur) tahlil, obrazlar tizimini o‘rganishga yo‘naltirilgan tavsifiy va qiyosiy usullardan foydalanildi. Nazariy asos sifatida personaj, nizo va badiiy matn tuzilishi haqidagi ishlarga tayanildi [3; 4; 5; 6]. Tahlil manbasi — Ch.Aytmatovning qissa matni va asar haqidagi ilmiy tadqiqotlar [1; 2].

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

## 1. Qissaning yaratilish tarixi va ijodiy muhit

“Yuzma-yuz” Ch.Aytmatov ijodida debyut xarakteridagi yirik asarlardan biri sanaladi [2]. U qirg‘iz tilida yozilib, keyingi yili rus tilida ham nashr etilgan. Asarda urush frontdan uzoqdagi tog‘ etagidagi qishloqda, jangovar harakatlar bevosita bo‘lmasa-da, har bir xonadonning hayotiga kirib kelgan og‘ir sinov sifatida tasvirlanadi.

Tadqiqotchilar asardagi oila fojiasida muallif shaxsiy taqdirining izlarini, xususan otasining qatag‘on qilinishi bilan bog‘liq avlodlar uzilishi mavzusini ko‘radilar [2].

## 2. Syujet va nizo

Qissa markazida dezertir Ismoil va uning xotini Seyde taqdiri turadi. Ismoil urush davrida armiyadan qochib, qishlog‘iga qaytadi. Dastlabki quvonch tez orada Seyde uchun uyat va og‘ir javobgarlik tuyg‘usiga aylanadi: erining qochoqligi butun oila boshiga tushgan dog‘ga aylanadi [2]. Kulminatsiyada Seyde erini hokimiyat organlariga topshiradi [2]. Shunday qilib, syujetning asosiy o‘qi Seyde ongidagi ikki burch — eriga sadoqat va jamiyat oldidagi mas’uliyat — to‘qnashuvi atrofida quriladi.

Nizoni adabiyotshunoslikda personaj ongidagi yoki personajlar orasidagi qarama-qarshilik sifatida talqin qilish qabul qilingan [3; 5]. “Yuzma-yuz”da nizoning bir necha darajasi mavjud. Birinchisi — Seydening ichki nizosi: muhabbat va burch, uyat va qo‘rquv, sukut va ochiq tan olish o‘rtasidagi kurash. Ikkinchisi — Ismoil bilan qarindoshi Mirzaqul o‘rtasidagi mafkuraviy qarama-qarshilik: bunda qarindoshlik va o‘zaro hurmat orqada qoladi [2]. Uchinchisi — avlodlar va oila ichidagi, ayniqsa kampir Bexaat taqdiri orqali ko‘rinadigan fojia.

## 3. Obrazlar tizimi

Qissadagi obrazlar tizimi ixcham, ammo har bir personaj muayyan axloqiy pozitsiyani ifodalaydi. Markaziy obraz Seyde bo‘lib, uning ruhiy evolyutsiyasi asarning ichki rivojini belgilaydi: u eriga sadoqatdan haqiqat va yolg‘onni farqlab, mustaqil va og‘ir qaror qabul qiluvchi shaxs darajasiga ko‘tariladi. Ismoil esa burchdan qochish

orqali o‘zini ham, oilasini ham og‘ir vaziyatga qo‘ygan personaj sifatida namoyon bo‘ladi. Obrazlarning vazifasi 1- jadvalda umumlashtirilgan.

**1-jadval. “Yuzma-yuz” qissasi asosiy obrazlarining vazifasi**

| Personaj | Asardagi o‘rni | Axloqiy pozitsiya |
|---|---|---|
| Seyde | Markaziy obraz, syujet o‘qi | Sadoqat va burch o‘rtasida tanlov qiluvchi |
| Ismoil | Seydening eri, dezertir | Burchdan qochgan, nizoning boshlanishi |
| Mirzaqul | Urushdan nogiron qaytgan, qishloq kengashi raisi | Ismoil bilan mafkuraviy qarama-qarshilikda |
| Bexaat | Ismoilning onasi, Seydening qaynonasi | Oila va avlodlar fojiasining tashuvchisi |
| Totoy | Uch bolali beva qo‘shni ayol | Urush og‘irligining oddiy xalq timsoli |

Mirzaqul obrazi urushda qo‘lidan ayrilib qaytgan, qishloq kengashi raisi sifatida rasmiy hokimiyat va jamiyat talabini ifodalaydi [2]. Uning Ismoil bilan to‘qnashuvi shaxsiy va ijtimoiy burch o‘rtasidagi ziddiyatni yanada oshkor qiladi. Bexaat va qo‘shni Totoy obrazlari esa asarga keng ijtimoiy fon beradi: ular orqali urushning oddiy odamlar, ayniqsa ayollar va keksalar zimmasiga yuklagan azobi tasvirlanadi.

## 4. Sarlavhaning ma’noviy qatlamlari va psixologik tasvir

Qissa nomi bir necha ma’noni o‘z ichiga oladi. Bir tomondan, “yuzma-yuz” Seyde va Ismoil, Ismoil va Mirzaqul o‘rtasidagi bevosita to‘qnashuvni bildiradi. Ikkinchi tomondan, tadqiqotchilar bu nomni Bexaat va uning o‘g‘li o‘rtasidagi oilaviy fojia bilan ham bog‘laydilar [2]. Uchinchi qatlam sifatida personajning o‘z vijdoni va haqiqat bilan yuzma-yuz kelishini ko‘rish mumkin. Shu sababli sarlavha asarning g‘oyaviy markazini ixcham ifodalovchi kompozitsion-ma’noviy belgi vazifasini bajaradi [6].

Aytmatov qahramon ruhiyatini ochishda ichki kechinma, ruhiy tushkunlik va ikkilanish holatlarini tasvirlashga e’tibor beradi. Seyde ruhiy dunyosining tasviri nizoning tashqi voqealar bilan bir qatorda ichki rivoj orqali ham ochilishini ko‘rsatadi. Bu xususiyat yozuvchining keyingi asarlarida — qahramon vijdoni va tanlovi masalasi markazda turuvchi qissa va romanlarida — yanada kengayadi.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

Adabiyotshunoslikda qissa turlicha baholanadi. Ayrim tadqiqotchilar Seyde chizig‘ini sotsialistik realizm qonuniyatlari asosida qurilgan, ya’ni shaxsning “sovet kishisi”ga aylanishi jarayoni sifatida qaraydilar; boshqalar asardagi totalitar mafkuraning milliy o‘zlik, an’ana va avlodlar davomiyligiga yetkazgan zarbasini ta’kidlaydilar [2]. Asarning qiymati shundaki, u ikkala o‘qishga ham asos beradi va bitta talqin bilan cheklanmaydi.

## XULOSA

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, “Yuzma-yuz” qissasi urush yillari qishlog‘i hayoti misolida axloqiy tanlov muammosini badiiy-psixologik jihatdan chuqur yoritadi. Asar nizosi bir necha darajada — shaxs ongida, oila doirasida va jamiyat bilan munosabatda — rivojlanadi; markaziy obraz Seyde ruhiy evolyutsiyasi syujetning ichki harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib xizmat qiladi. Sarlavha esa asarning uch ma’noviy qatlamini birlashtiradi.

Tavsiya sifatida, qissani adabiyot darslarida tahlil qilishda nizoning ichki va tashqi darajalarini ajratib o‘rganish, obrazlar tizimini jadval asosida taqqoslash maqsadga muvofiq. Kelgusida “Yuzma-yuz”ni yozuvchining “Jamila”, “Birinchi muallim” kabi keyingi asarlari bilan qiyosiy- tipologik o‘rganish hamda asarning o‘zbek tilidagi tarjimalari badiiyatini tahlil qilish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

## Foydalanilgan adabiyotlar

1. Айтматов Ч. Лицом к лицу // Октябрь. – Москва, 1958.

2. Ананьева С.В., Арукенова О.А. Колониальный дискурс в дебютной повести Чингиза Айтматова «Лицом к лицу» // Вестник КазНУ. Серия филологическая. – Алматы, 2020. – № 2 (178). – С. 15–20.

3. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013.

4. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика. – Москва: Аспект Пресс, 1996.

5. Хализев В.Е. Теория литературы. – Москва: Высшая школа, 1999.

6. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – Москва: Искусство, 1970.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE